

I.
ULUSLARARASI
HOCA AHMED YESEVİ
SEMPOZYUMU

28-30 NİSAN 2016
ANKARA

İnceleme Araştırma Dizisi

Yayın No: 41

I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi
Sempozyumu Bildirileri

Editör

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Yayın Koordinatörü

Halil ULUSOY

ISBN

978-9944-237-55-0

Baskı Tarihi

Nisan 2017

Baskı

Merkez Repro Basım Yayın Ltd. Şti.

www.merkezrepro.com

Ahmet Yesevi Üniversitesi

Mütevelli Heyet Başkanlığı

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuşuoğlu Sokak.

No: 30 06490 Bahçelievler/ANKARA

Tel: 0312 216 06 00 • Faks: 0312 216 06 09

www.ayu.edu.tr yayinlar@yesevi.edu.tr

Kitapta ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarlarının olup,
Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığının
görüşlerini yansıtmazlar.

BİR MODEL OLARAK MANA ETRAFINDA BÜTÜNLEŞME VE AHMET YESEVİ

HALİS ADNAN ARSLANTAŞ*

ÖZ

Ahmed-i Yesevî, evrene yabancılaşma düşüncesine dayalı, yeniden kurtuluş özlemi ile yıllarının geçirilmesini isteyen sadece soyut bir evreni kabul etmez. Bilakis, hem madde hem de mana etrafında bütünleşen bir zaman dizini içinde kendi kurtuluş planını sunmuştur. Bu sunuşun adı Yeseviliktir. Yesevilikte toplum, maddeyle manayı birleştirebilen ve biçim verici olarak bütünleşmeyi esas alan bir gerçekliktir. Bu geçmiş bir kozmosun yeni bir restorasyonu değildir. Eskiden beri var olan Türk düşünce sisteminin bir uzantısıdır.

Giriş

Bilimsel analizin temel kuralı, objektif ve değer yargılarından arındırılmış olmaktır. Ancak sübjektif değerlerin etkisini inkâr etmek olası değilse de ideal bir durum için bu olasılığın bulunmaması genellikle arzu edilmektedir. Gerçek anlamıyla bilimsel olabilmek için bir sosyal bilimci gerçeğe mümkün oldukça sıkı sıkıya bağlanmalı, yani bir sonuca ulaştırmayan yorumları askıya almalıdır. Bu sunum, bu gerçeği göz önünde bulundurarak hazırlanmaya çalışılmıştır.

İnsanoğlu, insan altı ve insan olmayan varlıklardan soyut terimlerle düşünme, seçim yapma ve karar verme yeteneği ile ayrılır. Toplum ve

* Yrd. Doç. Dr.

kültür incelemelerinde insanoğlunun bu yetenek ve becerilerine atıfta bulunmak gerekir (Fitcher, 21). Sosyal kurumlar söz konusu edilince, insanın adapte olabilmeye gereksinimi içinde bulunduğu kurumsal yapıların fonksiyonları, bu fonksiyonların entegrasyonu ve sosyal kontrolü ile yapılacak analizin sınırları önemlidir (Varol, 181-184). Çünkü çağdaş sosyolojilerin çoğunda insan, sosyal sistemin taleplerine itaat eden önceden tanımlanmış, belirlenmiş olan rolleri oynayan bir oyuncu sıfatıyla yer alır (Tezcan, 75-79). Her ne kadar sosyolojik açıdan insan böyle tanımlansa da bunun tam tersi söz konusu edilebilir. Yani İnsan, kendi dünyasının sınırları içerisinde kendisini hapsedmiş bulunan hayvandan farklı olarak vücudunun, beyninin, fiziksel çevresinin ve kabul gören geleneklerin sürekli olarak sınırlarını genişletmek arzusunda olan bir varlık olarak da tanımlanmaktadır (Halbwachs, 328-337). Bu yaklaşımlar nedeniyle insan, toplum içerisindeki yeri, objektif kurumlar dünyasıyla ilişkisi, kendi elleriyle inşa edip dostlarıyla birlikte sürdürme arzusunda olduğu sosyo-kültürel realiteyi ve bu realite içinde arayıp sorguladığı anlam ve özgürlük ile ilgili bazı felsefi ve sosyolojik soruları da sormuştur.

Ahmed Yesevî, bir yandan yukarıda dile getirilen soruları soran diğer yandan hem evet hem de hayır diyebilmenin farkındalığının önemini bilen kıymetli bir şahsiyettir. Nitekim şu hikmetlerde dile getirdiği gibi;

Yâ İlâhım, hamdın ile hikmet söyledim;
Zâtı ulu Rabbim, sığınıp geldim sana.
Tevbe kılıp günâhımdan korkup döndüm;
Zâtı ulu Rabbim, sığınıp geldim sana. (s. 58)

Günâhımı itirâf ederim, hazırsın hem fakîr,
Elimi tut ey Cebbâr, yola koy seherde. (s. 101)

Kul Hoca Ahmed, kendinden geçmeden iddia eyleme,
Halk içinde âşıkım deyip, dile alma;
Âşıklık ulu iştir, gâfil olma;
Gâfil olup Hakk cemâlini görmeyin dostlar. (s. 182)
Âhir zamân bilginleri zâlim oldu,
Hoşgeldin deyciler bilgin oldu,

Hakk'ı söyleyen dervişlere düşman oldu,
Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar. (s. 195)

İnsanın toplum içerisindeki durumunu analiz etme amacına yönelik, onun bu farkındalığında, yumuşak başlılıkla birlikte bir reddiye ve mevcut durumlara adapte olabilmek için verdiği uğraşlarına dayalı çabaları vardır. Şu hikmetlerde ifade edildiği gibi;

Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm. (s. 143)

Âşık olsan, aşk yolunda yok ol,
Cemâl arayıp hasretinde tamâm ol,
Merhem olup gerçek dertliye devâ ol,
Güzel huyluyu cân alırken âsân eyler (s. 265)

Benlik ile tarikate girmediler,
Cândan geçmeyip yola adım koymadılar,
Nefsi öldürmeyip teslim-fânî olmadılar,
Ham tamahkârlık ile yola girmeyin dostlar. (s. 181)

Kırk ikimde istekli olup yola girdim,
İhlâs eyleyip yalnız Hakk'a gönül verdim;
Arş, Kürsü, Levh'ten geçip Kalem'i gezdim;
Zâtı ulu Rabbim, sığınıp geldim sana.

Kırk üçümde Hakk'ı arayıp feryâd eyledim,
Gözyaşımı akıtarak pınar eyledim,
Kırlarda gezip kendimi dîvâne eyledim;
Zâtı ulu Rabbim, sığınıp geldim sana vd. (s. 47-63)

Hatta diyebiliriz ki, kendisindeki olumsuzlukları değiştirme amacına yönelik, Topçu'nun deyimiyle, bir isyan ahlakı da söz konusudur. Ahmed-i Yesevî'nin şu hikmetlerinde dile getirdiği gibi;

Kul Hoca Ahmed, nefsi teptim, nefsi teptim,
Ondan sonra cânânımı arayıp buldum;
Ölmeden önce cân vermenin derdini çektim,
Bir ve Var'ım, cemâlini görür müyüm? (s. 63)

Nefsim benim ateş gibi yanıp yolumu kesti,
Yüz bin türlü yemek isteyip dükkân kurdu,
Ağzını açıp her kapıya beni sürdü,
Himmet versen köpek nefsimi yakalasam ben. (s. 140)

Kim bilmeden bu yolları şeyhim dese,
Kerâmetten velilîğe haber verse,
Bâtıldır eğer rûhü'l-emîn bile ise,
Özünü öyle bâtıllardan korumak gerek. (s. 173)

Kâmil olmadan “şeyhim” diye iddia eden,
Kendi yapmadan halk içinde vaaz edip söyleyen,
Sözü yalan dünyâ için amel işleyen,
Dünyâyı bırakmayınca “hâl” ilmini bilse olmaz. (s. 249)

Nâfile oruç tutar halklara şeyhlik satar,
İlmi yok âmâdan beter âhir zamân şeyhleri,
Beline kuşak bağlar özünü adam sanır,
Arasât'da bırakılır âhir zamân şeyhleri.
Başına sarık vurur ilmi yok neye yarar,
Oku yok yayını çeker âhir zamân şeyhleri,
Alayından al eyler muameleni mâl eyler,
Sâhibsiz ömrünü yel eyler âhir zamân şeyhleri.
Şeyhlik uludur Hazret'e ulaştırın iştir,
Aş vermez bağı taşıtır âhir zamân şeyhleri,
Miskin Ahmed nerdesin Hakk yolunda ne edesin,
İlmin yok ne hâldesin âhir zamân şeyhleri. (s. 258-59)

Ahmed- Yesevî, buraya kadar dile getirilen hikmetlerinden de anlaşılabilir gibi insanın; psikolojik, sosyolojik, kültürel, siyasî ve ekonomik açıdan son derece karmaşık ve soyut yapılar tarafından sürekli biçimlendirilmekte olduğu gerçeğini sık sık dile getirmiştir:

Allah için merdâne gibi cânım versem,
Ağlayıp inleyip zâkir olup “Rabbim” desem.
Eş-çocuk, ev-barkım yetim kılsam,
Dergâhında Hocam kabûl kılar mı ki? (s.345).

Yine o, sürekli olarak bireyden bir şeyler talep eden topluma ve toplumun bireyi yabancılaştırıcı kuvvetlerine karşı devamlı bir itiraz içinde olmuştur:

Şeyhim diye baş kaldıran Hakk'a rakîp;
Benlik eyleyip Sübhân'ına olmaz sevgili
Uykusuz olup derdsizlere olan tabîb;
Bu dünyâyı müminlere zindân eyler. (s. 263)

Tezvîr ağı koyup halkı yoldan çıkardın,
Şeyhlik kılıp riyâ ile pazar kurdun;
Gönül eğlendirip şeytân ile devrân sürdün
Cemâline sen ne diye lâyık eylesin? (s. 276)

Bu itirazcı duruşuna rağmen Ahmed-i Yesevî'ye göre insan, sosyo-kültürel dünyasında ikili bir varlıktır. Ona göre kişinin, toplumsal ve bireysel koşullandırılma, özgürlük, anlam ve realite açısından insan olabilmesi, çevresinin toplumsal yapılarca ihata edilmesine bağlıdır:

Önce-sonra iyiler gitti kaldım yalnız,
Câhillerden işitmedim bir güzel söz,
Bilge gitti câhiller kaldı çektim üzüntü,
Yolu bulamayıp şaşkın olup kaldım ben işte. (s. 80)

Hoş sohbetli Dervîşlere cânımı versem,
Her bir bastıkları izi göze sürsem,
Hizmet kılıp iyilerden duâ alsam,
Ondan sonra şevk şarâbını tadasım gelir. (s. 136)

Mürşidlerin hizmetini eyle alışkanlık,
Kendiliğimden yola girdim, deme sakın,
İyi bilsen, tarikatın tehlikeleri var,
Kılavuzsuz işbu yola girmeyin dostlar.

Mürşidlere hizmet eylesen, nefse âfet;
Değme câhil bu yollarda eyleyemez
Tâkat, sâdık kullar bu yolları bilir râhat;
Diri ölmeden cemâl arzû eylemeyin dostlar, (s. 183)

Bu varoluş içerisinde onun idealize ettiği toplumda insan, yaşamında ve bilincinde kontrol güçleri ve kontrol işlerinin iyiye doğru bir yapılandırma yarattığını bilmelidir:

Okuyup kitabımı görsem hiç amel yok,

Başımı önüme eğip olacağım pişmân.
Ki ben derim “bu işi yaptığım yok”,
Bütün organlarım olacaktır şâhid.
Ölümün elinden hiç kimse kurtulmaz,
Kalender ol başına giy külâhı. (s.112).

Ahmed-i Yesevî, böylelikle bir soyutlama yapmakta ve yaptığı soyutlamanın doğasına dikkat çekmektedir. Söz konusu soyutlamada, düşünce ve dil aracılığıyla inanç gibi özel realite parçaları genelleştirilmiştir:

Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm.
Cemâata gitmeyip namâzı terk eyleyenler
Şeytân ile bir yerde, derk-i esfel’de gördüm.
Kul Hoca Ahmed hazîne açtı, inci ve cevher saçtı
Dinlemeyen bu sözü, gaffet içinde gördüm (s.143).

Ahmed-i Yesevî’nin dile getirmeye çalıştığı bu çaba, epistemolojik bir gerçektir ve kapasitesi Türk-İslam dünyasının iletişiminin kaynağıdır:

İçtim şarâp, oldum harâb, aslım toprak,
Geldim körab, gönlüm serâb, Âşka pür-âb,
Hak’tan hitâp gelse, görmez kullar azâp;
Pınar gibi akar gözden yaşım benim.

Düştüm uzar, Burâk tozar, gitse pazar;
Dünyâ pazar, içine girip kullar azar;
Başım dertli, yaşım sızar, kanım tozar
Adım Ahmed, Türkistan’dır ilim benim (s.146).

Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçe’yi,
Âriflerden işitsen açar gönül ülkesini,
Âyet hadîs anlamı Türkçe olsa uygundur,
Manâsına yetenler yere koyar borkünü...

Kâdı, müftü, mollalar şeriatın yolunu,
Ârif âşık almıştır tarikatın arkını,
Amel işleyen âlimler dinimizin چراغı,
Burâk biner mahşerde eğri koyar borkünü... (s.169).

Neler gelse, görmek gerek O Huda'dan;
Yûsuf'unu ayırdılar o Ken'an'dan;
Doğduğum yer o kutlu Türkistân'dan,
Bağırma taşı vurup geldim ben işte (s.84).

Gâfillikte yürüdün sen it gibi gezerek
Bedenin yatar dar kabirde çok şişerek
İş kılmadın sen Tanrı'ya göğsünü deşerek
Sorar olsa, ben kul orda ne eylerim? (s.414).

Tanrı Teâlâ sözünü, Rasûlullah sünnetini
İnanmayan ümmetini ümmet demez Muhammed (s.419).

Ya İlâhî, Kâdir, Allah'ım,
Rahmet eyle kuluna ey Rahmân,
Sığındım Zât'ına ey Allah'ım,
Yaradan bütün âlemîn penâhı (s.108).

Ahmed-i Yesevî, yaşadığı dönemdeki Türk toplumunun sosyal yaşamı ve din anlayışıyla ilgili bir davranış/anlayış oluşturmaya çalışan etkin bir bilgiye sahiptir. Hatta bu etkinlik çerçevesinde Yesevî'nin yaşanmasını istediği rollerin, Parsons'ta kalıp değişkenler (duygusalılık-duygusal nötrlük, bireysel yönelim-kolektif yönelim, evrensellik-özgürlük, nitelik performansı, belirlilik-yaygınlık)¹ şeklinde kendisini gösterdiğini düşünebiliriz. Nitekim Ahmed-i Yesevî'nin *Fark-nâme* adlı eseri, bu yaklaşımı ortaya koyacak bilgiler içermektedir. Yesevî'nin, bu bilgi bünyesiyle toplumun dehşet ve korku dolu günlerini önceden gördüğünü söylemek ütopyik olmayacaktır:

Kahhâr adlı kahrından korkup ağlar Hoca Ahmed;
Rahmân adlı rahminden ümit tutar Hoca Ahmed; (s.105).
Münafıklar yürürler, fisk ve fücür kırlarlar,
Haram, şüphe yerler; korkup ağlar Hoca Ahmed (s.106).
Ahir zaman olmuştur, sultan zalim olmuştur,
Haram, şüphe dolmuştur, şaşkın olur Hoca Ahmed (s.106).
Kul Hoca Ahmed ibadet eyle, ağlamağı adet eyle,
Bela gelse tahammül eyle, Hakk'tan olur Hoca Ahmed (s.106).

¹ Geniş bilgi için bak. Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Margaret I. Polama, çev. Hayriye Erbaş, Ank. 1993.

Zalimleri şikâyet etme, zalim kendin,
Huyun riya, etki etmez halka sözü,
Dünya malını dolu verdim doymaz gözün,
Harisleri “Siccîn” içine saldım ben işte”(s.73).

Ahmed-i Yesevî'deki bu uzak görüşlülük nedeniyle, onun söylemlerini toplum için soyut bir koşullama ve bu koşullamaya inananları da, bu inançlarından dolayı kendilerine yönelik bir yabancılaşma içinde görmek doğru değildir. Tam aksine soyut, yukarıda dile getirilen alanların tam bir açıklaması ve bir meşruiyet kazanmalarının nasıllığını açıklayarak inanırlılığını artırdığı için toplum açısından somut, reel ve tartışmasız gerçeğe ilişkin bir momentum olarak görülebilir:

Hakikat bilmeyen insan değildir
Biliniz hiçbir şeye benzemezdir (s.114).
Ya “Eyyuhe'l-müddessir” Hakk dedi “Kum feenzir”,
Ve rabbike fekebbir” ya Mustafa Muhammed (s.121).
Şeriatı gözeten, tarikatı doğru tutan,
Hakîkati iyi bilen adaletli Ömer'dir (s.127).
Dördüncüsü dost olan Hakk arslanı Ali'dir,
Hem Mi'rac'da yar olan Hakk arslanı Ali'dir (s.128).
Âşık kullar Hakk yadından uzak değil,
Gerçekten bu dünyaya meyletmez,
Gerçek âşıklar dünya derdini asla almaz,
Ben dahi bu dünyayı koyasım gelir (s.135).

Günümüz açısından bakınca her şeyin kaynağı ve orijini olarak görülen genel, günümüzde özel gerçeklerin bir adı olarak ilan edilmekte, genel olanın değil özel olanın gerçek olduğuna artık vurgular yapılmaktadır. Bu anlamda Tanrıyı en genel ve en reel olarak değerlendiren doktrinler meta anlatılar olarak görülmekte ve eskinin kötü alışkanlıkları olarak değerlendirilmektedir. Bilindiği gibi toplum sağlığını ve ilişkiler ağının sağlamlığını sınamak yine topluma ait yasaları bilen kişiler için uygundur (Sait 1986, 18).

Yesevî'nin hikmetlerinde mana etrafında birleştirme formülasyonu, soyut bir alanda devam ettirilmeye çalışılan, yaşamın gündelik zorluk-

larına tahammül yolunu göstererek hayatı kolaylaştıran ve aslî vatana dönüş yolunu arzulanır hale getiren mutluluk dolu bir yolculuktur:

Hiç bildin mi insanoğlunun ölmeyip kaldığını,
Bu dünyanın vefasını bildiğini,
Dünya isteklisinin Hakk kokusunu aldığı
Allah desen, gözyaşını yağmur eyler (s.264).

Yazık, insan kendi kadrini kendi bilmez;
Benlik kılıp iyileri göze iliştiirmez
Hu sohbetini kuran yere kaçıp gelmez;
O vefasız ahde ne diye vefa eylesin? (s.277).
Ey mü'minler, ibadet eyleyip dayanmayın;
Emanettir, aziz cana inanmayın;
Haram-mekruh yığmış mala inanmayın
Mallarını "karış" adlı yılan eyler (s.264).

Yine *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde dile getirdiği konular ve figürler bir ayna fonksiyonu göstermektedir;

Bir yaşımda ruhlar bana pay verdi;
İki yaşta peygamberler gelip gördü;
Üç yaşımda Kırklar gelip halimi sordu;
O nedenle altmış üçte girdim yere
(s.49 Altmış üç yaşına kadar bu anlatış devam etmektedir).
Altmış üçte çağrı geldi; "Kul yere gir!,
Hem canınım, cananınım, canını ver,
Hu kılıcını ele alıp nefsini kır..."
Bir ve Var'ım, Cemalini görür müyüm?(s.63).

Yesevî, insanın günlük yaşamının gerekçelerini ve öyle olması gerektiğine inanılan insani ihtiyaçları (anlam yapılarını) daha açık seçik bir biçimde anlaması, bunlara inanması konusunda bireye yardımcı olma görevi üstlenmekte, bilakis korku veren, esrarengiz bir büyücü aynası görevi görmemektedir:

Sünnet imiş, kafir de olsa, verme zarar,
Gönlü katı, gönül incitiden Allah şikayetci,
Allah şahid, öyle kula "Siccin" hazır,
Bilgelerden işitip bu sözü söyledim ben işte (s.46).

Onun yaklaşımı, anlam ve realitenin teyit edilmesi için bir soyut teknikler manzumesidir. Yesevî bütünleşmesinde, Batı edebiyatının önemli bir bölümünde olduğu gibi, hikâye ve efsaneler yaşam realitesinin yerini almaz. Onun düşüncesinde böyle bir yer değiştirme soyutun maddî varlık düzeyini yok eder. Toplum ve birey, bu yok olanla yaşar hale gelirse, yaşamın kendisi bizzat bir efsane gibi ortaya çıkar:

Çoluk-çocuk, kardeş hiç kimse olmuyor yoldaş,
Yiğit ol garip baş, ömrün yel gibi geçer ha (s.285).

Bahtım kara, bir katre mey tadamadım,
Eş-çocuk, ev-barktan geçemedim,
Candan geçip Pir eteğini tutamadım,
Ağlamayım mı, can mahremini bulamadım işte? (s.293).

Ey habersiz, aşk ehlerinden beyan sorma,
Dert iste, aşk derdine derman sorma,
Aşık olsan, zahitlerden nişan sorma,
Bu yollarda âşık ölse, tavanı yok.
Zahit olma, abid olma, âşık ol,
Mihnet çekip aşk yolunda sadık ol,
Nefsi tepip dergâhına layık ol,
Aşksızların hem canı yok, imanı yok.
Aşk sevdası kime düşse, rezil eyler,
Nur gönderip Hakk kendine tutkun eyler,
Mecnûn gibi aklını alıp Leyla eyler,
Allah tanık bu sözlerin yalanı yok (s.279).

Ahmed-i Yesevî'nin eserleri incelendiğinde, insanî varlığın nedeninin ve gelişiminin bir muhasebesinin yapıldığı görülmektedir:

Çok aşıklar bu dünyadan geçip gitti,
Kabristan menziline varıp yetti.
Eş-çocuk, ev-barkını dışlayıp geçti,
İbret alıp kızıl yüzü solan var mı? (s.389).

Mahzun oldu bu gönüller, ey dostlar,
Dinleseniz niyazını size açarız biz.
Vefası yok yalancıdır işbu dünya,

Gönül gezip baki sözü açarız biz.
 Kadir izim işbu cana kıldı ferman,
 Boyun eğmeden takdire, ona nedir derman,
 Akşam düşüp seher olsa göçer kervan,
 O kervanın sonu olup göçeriz biz.
 Bizden önce bütün kervan göçüp durur,
 Bakıp dursak bize nöbet yetip durur,
 Ölüm Meleği kadeh şerbet tutup durur,
 Nöbet gelse o şerbetden içeriz biz (s.398).

Ancak bu muhasebe “tarihi bir olay” muhasebesi değildir. Ancak mana etrafında bir bütünleşme olarak adlandırılabilir bir bütünleşmenin ana karakteristiklerinin dillendirilmesi ve bu dillendirmenin içeriğinin nasıllığına yönelik çizgilerin belirlenmesiyle ilgilidir. Kısaca belirli bir yerde var olanı görmek kadar, o yerin genelinin bütün anlam boyutlarıyla görebilmekle ilgilidir. Yesevî, bu özelliği akılda tutularak okunmalıdır.

Yesevî döneminin toplumu, tıpkı günümüz toplumunda olduğu gibi çeşitli sosyal, politik, ekonomik, dini ve bilimsel etkilere açıktır. Söz konusu bu etkiler, her zaman için aynı menşeli bir toplumu daima yeniden biçimlendirmekte, geleneksel inançlar ve dünya görüşlerinde de fırtınalar estirmektedir. Ancak o toplumda yaşayan insanların ekserisi, yaşanmakta olan bu durumun kurumların anlam ve yapılarını nasıl sık sık değiştirdiklerini anlayamaz. Söz konusu bu etki sadece bu dile getirilen görüşleriyle kalmaz. Bu açıdan bakıldığında Yesevî'nin açıklayıcı eserlerinin kişi bilinci üzerindeki etkilerinin varlığı hem davranış oluşturmada hem de bu davranışların anlamlandırılmasında önemli bir şanstır:

Oruç tutup halka riya eyleyenleri
 Namaz kılıp tesbih ele alanları,
 Şeyhim diye başka bina koyanları
 Son anda imanından ayrı eyledim (145).

Kim bilmeden bu yolları şeyhim dese,
 Kerametten veliliğe haber verse,
 Batıldır eğer ruhu'l-emin bile ise,
 Özünü öyle batıllardan korumak gerek (173).

Ahir zaman şeyhi düzeltir suretini,
Zühd ve takva kılmayıp bozar iç âlemini,
Keramet der gaffet uykusunda gördüklerini,
Riya ile halka kendini satar dostlar (s.188).

Yesevî, eserlerinde dile getirdiği hususlarla, herkesin ve her şeyin anlamını mutlak bir düzen içinde kazandığını ve yine mutlak bir düzen içinde yaşayabilmenin mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır:

Şeriatsız söz etmezler tarikatta,
Tarikatsız söz etmezler hakikatte,
İş bu yolların yeri bilinir şeriatta,
Hepsini şeriattan sormak gerek (s.173).

Çünkü bu mutlak düzenin varlığı, kişiliğinin üzerinde inşa edildiğinden dolayı çok sağlam bir zemindir. Bu zemin, durağanlığın hüküm sürdüğü, her şeyin aynı şekilde tekerrür ettiği, yaşamı anlamsız bir daire içinde sabit bir şekilde sürüp giden bir ortam ya da yeryüzü yolculuğu olarak tanımlanamamaktadır:

Hırs-heva-nefs yolunu bırakmak gerek,
Mansûr gibi darağacı başına binmek gerek,
Nesimî gibi can acısını çekmek gerek,
Seherlerde kalkıp taat eylesim gelir (s.172).

Zahidlere zühd, amel ve takva gerek,
Riyazetli âşıklara fetva gerek,
O tarikat er olana dava gerek,
Seherlerde kalkıp taat eylesim gelir (s.172).

İradeyi ver icazet ehline,
Kaim ol gece-gündüz riyazete,
Sayıp onun kulluğunu ibadete,
Kulluğunda beli bağlayıp durmak gerek (s.174).

Yesevî anlayışında mutlak düzen, koordinatları sürekli farklılaşan, açık bir evren içinde yaşamı sürdürmektir. Onun mutlak düzeni, kişiyi ve toplumu anlamsız bir gerçek dışılık ve güvensizlikle baş başa bırakmamaktadır. Bilakis mutlak düzene karşı olan yapılara karşı bir

başkaldırır. Özgürlüğü ve yaratıcılığı aramanın maliyet ve bilincinin farkında olan korkusuz, sosyal bir tecessüm sistemidir:

Halık'ımı ararım gece gündüz cihan içinde;
Dört yanımdan yol indi evren ve mekân içinde (s.155).

İşte budur erenlerin yaptıkları,
Taliplere bilsin diyerek söyledikleri,
Doğrudur bu söz bilesin yoktur yalanları,
Can kulağı ile bunu bilmek gerek.
Sadakat ile her kim kabul eylese bunu,
İtikadı ile olsa gece-gündüz,
Zikri ile meşgul olsa uzun geceleri,
Erenlerden himmet yarı eylemek gerek.
İradesiz bu yola girmediler,
İradesiz yola adım koymadılar,
İcazetsiz yarım nefes almadılar,
Mürit olan bu sıfatlı olmak gerek (s.174).

Sonuç

Ahmed-i Yesevî, insanın kargaşa, yalnızlık ve yabancılaşmanın girdabına sürüklenmekten kendisini koruyamayacağını bilmektedir. Bu nedenle o, sadece soyut bir evreni kabul etmez. Bilakis mana etrafında bütünleşen bir zaman dizini içinde kendi kurtuluş planını hem soyut hem de somut evrende değerlendirir. Bu değerlendirişin adı, Yesevîlik'tir. Yesevîlik, maddi olanı içinde eritebilen sübjektivitenin iç âlemine doğru uzanan bir yol önerisi şeklinde sunulmuştur denilebilir. Bir toplumsal düzen içinde ya da mana etrafında bütünleşmeden kaybedilen veya kaybedilebilecek olabilen bir gerçeğin anlam, gerçeklik ve özgürlüğünü elde etmenin tek paradigmasının Tanrıya yabancılaşmadan elde edilebileceğini dile getiren yol, bu yoldur. Bu yolda insan, sadece Tanrıya karşı değil kendisine karşı da yabancılaşmamalı, hatta insan tarih içindeki kaderi, doğru ve ruhani orjini, gerçek kişiliği gibi konular da mahkûm olduğu maddi dünyanın zincirleri arasına düşüşünün bir hikâyesini içermemelidir.

Yesevîlik'te toplum, maddeyle manayı birleştirebilen ve biçim verici olarak bütünleşmeyi esas alan bir gerçekliktir. Bu eski bir kozmosun

yeni bir restorasyonu değildir. Eskiden beri var olan Türk düşünce sisteminin bir uzantısıdır. Ahmed-i Yesevî, gündelik ve uhrevî yaşamın her veçhesi ve elemanını gerek tümünden gelim gerekse tüme varım biçiminde algılayan bir sistem inşa etmeye çalışmıştır. Onun sistemi, günlük yaşamın realitede meydana gelen çatlakları ve kopukluklarını giderme amacını taşıyan teorik araçlar inşa etmekle kalmamış, bir toplumun maddî yaşamına somut düzeyde de damgasını vurmuştur. Bu damga vuruşun en önemli özelliği, tarih ve yaşamın inşa ilkesinin hareket halinde olmasını sağlayan bir harmoni oluşturması ve birleştirici bir vasıf kazandırmasıdır. Kısaca belirtmek gerekirse, realiteyi gösterişli ve soyut bir hareket halinde bir harmoniye ve birleştirici bir vafsa dönüştürmesidir. Bu vasıf, sadece soyut bir teori olmadığı gibi bir zihin oyunu da değildir. Toplumun oluşumuyla uyum içinde ve belirli bir fonksiyonu icra etme yeteneğine sahiptir. Bu yetenek, gerçekliğin talep ve beklentileri doğrultusunda biçimlenerek topluma meşruiyet temelinde bir bütünleşme modeli sunabilmiştir. Bu model realitenin bütün ayrıntılarını tatminkâr bir biçimde açıklamaya muktedir olmuş ve her varlığın kendisinden geldiğine inanılan Tanrı'yı en yüce olarak kusursuz bir modelle Türkler arasında Yesevîlik şeklinde sunmuştur. Kısaca, Türklerin bir mana etrafında bütünleşmelerindeki tecrübi tefsirin adı Yesevî ve Yesevîliktir.

Kaynakça

- FİTCHER, Joseph, (1993). Sosyoloji nedir?, (Çev.), Nilgün Çelebi, Anı, Ankara, 2009.
- HALBWACHS, Maurcie (2016). Hafızanın Toplumsal Çerçevesi, (Çev.), Büşra Uçar, Heretik, Ankara.
- SAİD, Cevdet (1986), Toplumsal Değişme Yasaları, İstanbul.
- VAROL Muharrem, Halkla İlişkiler Açısından Örgüt Sosyolojisine Giriş, Ankara Üniversitesi İletişim Yayınları no:2, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut, (1993). Sosyolojiye Giriş Temel Kavramlar, 72TDFO tesisleri, Ankara.

YESEVİ Ahmet, (2016). Divan-ı Hikmet, (Türkçeye Çeviren), Hayati BİCE, Editör: Mustafa Tatcı, UNESCO 2016 Hoca Ahmed Yesevî Yılı Anısına Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara.

POLAMA, Margaret I. (1993), Çağdaş Sosyoloji Kuramları, çev. Hayriye Erbaş, Ankara.